

Muhammed b. İbrahim ve Yûsuf u Zuleyhâ'sı*

Mehmet ŞAHİN**

Muhammed b. İbrahim and Yûsuf and Zuleyhâ

Citation/©: Şahin, Mehmet., Muhammed b. İbrahim and Yûsuf and Zuleyhâ, Artuklu Akademi, 2016/3 (1), 1-20.

Abstract: The story of Yusuf and Zuleyha whose subject area is from the holy boks is an issue often discussed in Classical Turkish Literature, Modern Turkish Literature and Turkish Folk Literature. There are many examples, the majority of which were written verse in Arabic, Persian and Turkish Literature. Besides the example in verse there are precious examples of prose in both seperate and exegesis and Measure-Anbiya.

Since Works in verse are forefront in old Turkish Literature the stories of Yusuf and Zuleyha are more prominent and widespread. So far 50 samples of verse were determined. However, there are also prose written in Old Turkish Literature Yusuf u Züleyha stories. It works, though some on individual scientific studies have not been evaluated in a collective manner.

Yusuf u Züleyha Arabic, Persian and Turkish sentence is a work filled with a braid and poetry. Muhammad b. İbrahim harmony, fluency and selection to ensure that the movement has not only benefited from has created a unique style using many of the literary arts. Although Turkish, Turkish vilification of work, has not refrained from using the possibility of Arabic and Persian languages. Skill demonstrated by the use of words in Turkish, Arabic and Persian, also showed. In this work, selection and symmetrical sentences are common. Sentences clear, fluent style and enthusiasm.

Keywords: Classical Turkish Literature, Yusuf and Zuleyha, Prose, Muhammed b. İbrahim,.

* Bu makale tarafımızdan Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'na bağlı olarak 2015 yılında tamamlanan "Eski Türk Edebiyatında Mensur Yûsuf u Züleyhâ Hikâyeleri ve Muhammed b. İbrahim'in Yûsuf u Züleyhâ'sı" adlı doktora tezinden üretilmiştir (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Erdoğan).

** Yrd. Doç. Dr., Mehmet Şahin, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü/Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı.

Atıf/©: Şahin, Mehmet, Muhammed b. İbrahim ve Yûsuf u Züleyhâ'sı, Artuklu Akademi, 2016/3 (1), 1-20.

Öz: Konusunu kutsal kitaplardan alan Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi Klasik Türk Edebiyatı, Modern Türk Edebiyatı ve Türk Halk Edebiyatında sıkça ele alınmış bir konudur. Arap, Fars ve Türk edebiyatında çoğunluğu manzum olarak kaleme alınmış pek çok örneği vardır. Manzum örneklerinin yanında, gerek müstakil, gerekse tefsir ve Kısas-ı Enbiyalar içerisinde olmak üzere çok kıymetli mensur örnekleri de vardır.

Eski Türk Edebiyatı'nda çoğunlukla manzum eserler ön planda olduğundan manzum Yûsuf u Züleyhâ'lar daha çok tanınmış ve yayılmıştır. Haliyle yapılan ilmî çalışmalar da bu yönde olmuştur. Bugüne kadar 50 adet manzum örneği tespit edilmiştir. Halbuki Eski Türk Edebiyatı'nda yazılmış mensur Yûsuf u Züleyhâ hikayeleri de bulunmaktadır. Bu eserler, bazıları üzerinde münferit ilmî çalışmalar olsa da, toplu bir şekilde değerlendirilmemiştir.

Yûsuf u Züleyhâ Arapça, Farsça ve Türkçe cümlelerle örülü ve şiirsellikte dolu bir eserdir. Muhammed b. İbrahim âhengi, akıcılığı ve hareketi sağlamak amacıyla seci'lerden faydalanmakla yetinmemiş, edebî sanatların birçoğunu kullanarak özgün bir üslûp oluşturmuştur. Türkçeyi yermesine rağmen eserinde Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinin imkanlarını kullanmaktan geri durmamıştır. Arapça ve Farsça sözcükleri kullanmada gösterdiği mahareti Türkçede de göstermiştir. Eserde seciler ve simetrik cümleler çoğunluktadır. Cümleler anlaşılır, üslubu akıcı ve coşkundur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Mensur, Yûsuf u Züleyha, Muhammed b. İbrahim.

Muhammed b. İbrahim ve *Yûsuf u Züleyhâ'sı*

a. Hayatı

Muhammed b. İbrahim'in hayatıyla ilgili yaşadığı dönemde yazılan kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bu bağlamda 1586'da yazılan Kınalızâde Tezkiresi'nde ve onun muhtasarı olan 1597-1598 yıllarında yazılmış olan Beyânî Tezkiresi'nde müellifle ilgili bilgi mevcut değildir. Yine 1609'da yazılan Riyâzî Tezkiresi'nde ve sonraki dönem kaynaklarından *Keşfü'z-Zünûn* ve *Hediyetü'l-Ârifin*'de de bilgi mevcut değildir. Ancak eserinden hareketle bazı bilgileri edinmek mümkündür.

Adı Muhammed b. İbrahim'dir. Nitekim bu husus, *Yûsuf u Züleyhâ* adlı eserinin Yazma Bağışlar nüshasının 2b yaprağında geçen "Bu 'abd-i fakîrî'l-mu'terif bi'z-zenbi ve't-tağşîr Muhammed bin İbrâhîm" ibaresinden açıkça anlaşılmaktadır. Ancak Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde adı Galatalı Muhammed Efendi olarak geçmektedir. Halide Dolu'nun *Menşeyinden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları* adlı eserinde de Galatalı Mehmed Efendi olarak tanıtılmıştır. Ancak

incelediğimiz eserin nûshalarında ismin Mehmed ile karıştırılmaması için Muhammed olarak şedde ile harekelendiği görülmektedir.¹

Muhammed b. İbrahim'in doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi olmamasına rağmen eserin yazılış tarihi açıktır. Eserin 27 Rebî'ü'l-evvel 994 – 18 Mart 1586 tarihinde yazımı bitirilmiştir.² Müellifin bu tarihten yaklaşık otuz yıl önce doğduğu farz edilirse 1556 yılı ortaya çıkar ki, buradan çok genel bir ifadeyle 1550'li yıllarda doğmuş olduğu tahmin edilebilir.

Eserde “Ve devâm-ı devlet-i pâdişâh-ı zamân zıllu'llâhi fi'd-devrân nâşiru'l-‘adl ve'l-ihsân bâsiţu'l-emni ve'l-emân sultân-ı selâţin-i cihân güzîde-i Âl-i ‘Osmân nişâne-i inna'llâhe ye'muru bi'l-‘adli ve'l-ihsân burhân-ı havâķin-i devrân es-sultân ibnû's-sultân Sultân Murâd Hân ibnû's-sultân Selîm Hân ki silsile-i ‘Osmâniyândan on ikinci sultân-ı ‘adâlet-nişândur edâma'llâhu salţanatahu ve ‘ammera bi'l-‘adli memleketehü İllâhî sâlhâ-i bisyâr vücûd-ı şerîf-râ pâyendedâr bi-haķķı Muhammed ve âlihi'l-aḫyâr” ibaresi geçmektedir. Bu ibareden müellifin 12. Osmanlı padişahu olan III. Murad döneminde eserini yazdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı padişahlarından III. Murad, II. Selim'in oğludur. 1546'da Manisa'da doğmuş, 1574 yılında tahta çıkmış ve 21 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra 1595'te vefat etmiştir. Müellif ise eserini 1586 yılında tamamlamıştır. Muhammed b. İbrahim'in 1550'li yıllarda doğduğu farzedilirse, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad dönemlerinde yaşadığını ve hayatta olduğunu ileri sürebiliriz.

Yazma nûshaların hiçbirinde olmamakla birlikte basma nûshada, eserin Silahdâr-ı Şehriyâr Halil Ağa'nın namına yazıldığı ifade edilmektedir.³ Silahdârlık ünvanı Osmanlı Devletinde sultanın silahlarından ve silahhanesinden sorumlu saray görevlisini ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴ Eserin bitirildiği tarih olan 1586'da Halil Ağa Yeniçeri Aĝalığı görevine başlamış, üç yıl bu görevi sürdürmüş ve 1589 yılında azledilmiştir.

¹ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, C. 1, s. 390; Halide Dolu, *Menşe'inden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1953, s. 299; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirîn)*, Bilmen Yayınevi, Ankara 1960, c. II, s. 502.

² İstanbul Üniversitesi nûshası vr. 4a.

³ Muhammed b. İbrahim, *Kıssa-i Ziba*, Şevki Efendi Matbaası, İstanbul 1293, s. 5.

⁴ Şerafettin Turan, “Silahdar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, C. 37, s. 191-193.

Muhammed b. İbrahim'in doğum yeri ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak müellif hakkında tek bilgi kaynağı olan *Osmanlı Müellifleri*'nde Galatalı Muhammed Efendi olarak bahsetmesi onun Galatalı olduğunu göstermektedir. Yine eserin sebep-i telif bölümünde şu ifade geçmektedir: "...bir gece maḥmiye-i Ğalata'da kendü ğam-hānemde mihmān olup"(MO2b). Buradan hareketle müellifin Galata'da oturduğu ortaya çıkmaktadır. Müellif Galata'daki kendi yaşadığı evi gam yuvasında misafir olarak kalıyorum şeklinde tanımlamıştır.

Ancak İsmail Saib nüshasında "Muḥammed bin İbrāhīm el-Endülüsī" ibaresi geçmektedir. Bu künye başka hiçbir kaynaktan geçmemektedir. Ayrıca müellifin yaşadığı döneme en yakın dönemde kaleme alınan Yazma Bağışlar nüshasında böyle bir bilginin olmaması da bu künyenin doğru olmadığı kanaatini ortaya çıkarmaktadır. Endülüslü anlamına gelen Endülüsî ifadesi manaca ve mantiken de bize çok uygun gelmemektedir.

Muhammed b. İbrahim'in ailesiyle ilgili elimizde bilgi bulunmamaktadır. Müellifin evlenip evlenmediği, çocuğu olup olmadığı konusunda elimizde bilgi yoktur. Müellifin tahsil hayatı ve hocaları hakkında da kaynaklarda bilgi mevcut değildir. Ancak Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı yüzyılında, devletin merkezi ve en eski yerleşim birimlerinden birisi olan Galata'da yaşamış olması göz önüne alındığında, onun dönemin eğitimlerinden uzak kaldığını söyleyemeyiz. Onun medresede sarf, nahiv, Kur'ân, fıkıh, hadis, tefsir, mantık, tasavvuf ve ahlak, belagat gibi döneminde tahsil edilen ilimleri tahsil ettiğini tahmin edebiliriz. Ayrıca Muhammed b. İbrahim'in Yûsuf sûresi, Hûd sûresi ve Ra'd sûresine ayrı ayrı tefsir yazdığı düşünülürse Arapçayı ve dînî ilimleri iyi derecede bildiği anlaşılmaktadır.

Muhammed b. İbrahim, "el-ḥaḳîrû'l-mütevellī 'alā-Evḳāfi Ahî Çelebi" ibaresinden anlaşılacağı üzere Ahi Çelebi vakıfları mütevellisi olarak görev yapmıştır. Mütevellî sözlükte "bir vakfı vakfedenin koyduğu şartlara göre yöneten kimse" şeklinde anlamlandırılmaktadır. Ahi Çelebi Vakfı Fatih, II. Bayezid, Yavuz ve Kanûnî dönemlerinde yaşayan ve iki defa hekimbaşılık yapmış bir Türk tabibi olan Mehmed b. Tabib Kemal Ahi Can Tebrizî tarafından kurulmuştur.⁵

Ahî Çelebi hem babasından miras kalan hem de kendisinin elde ettiği Çorlu, Edirne, Hayrabolu ve Şile'de kırktan fazla köy ile İstanbul'da bir

⁵ Ali Haydar Bayat, "Ahî Çelebi, Mehmed", *TDVİA*, C. 1, İstanbul 1988, s. 528.

hamam ve çok sayıda dükkândan meydana gelen büyük bir servete sahip olmuştur. Bu serveti, Edirne'de yaptırdığı medrese ve mektep ile İstanbul'da Yemiş İskelesi'nde yaptırdığı, Kanlı Fırın Mescidi diye de tanınan camiine vakfetmiş, ayrıca vakıflarının gelir fazlasının da (zevâid-i evkaf) Medine fakirlerine gönderilmesini vasiyet etmiştir. Bugün İstanbul'da bir mahalle, Edirne'de bir köy ve Bulgaristan'da bir yayla Ahî Çelebi'nin adını taşımaktadır.⁶

Muhammed b. İbrahim'in müteveli olarak görev yaptığı Ahî Çelebi vakfı ve camii, İstanbul Fatih ilçesinde, Haliç kıyısında, Zindan Hanı'nın batısındadır.

Muhammed b. İbrahim'in doğum tarihi tam olarak bilinemediğinden, vefat tarihi ile ilgili bir kayıt da olmadığından kaç yıl yaşadığını söylemek mümkün değildir. Muhammed b. İbrahim'in vefat tarihiyle ilgili elimizde hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Sadece eseri *Yûsuf u Züleyhâ*'yı 1586'da tamamlamasından hareketle onun bu tarihten sonra vefat ettiği söylenebilir.

b. Edebî Kişiliği

Muhammed b. İbrahim'in şairliği ve şiirleriyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak *Yûsuf u Züleyhâ*'nın sonunda geçen şu iki manzûme müellife aittir.

[mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ülün]

Çün aḥsendür didi bu kışşaya Hâk
 Tamâm itmege itdüm cehd-i muṭlak
 Buña aḥsen diyicek Hâk te'âlâ
 Kimûñ ne zehresi var kim diye lâ
 Ümîd-i mağfiret idüp Hüdâ'dan
 Tamâm itdüm bunu ber-vech-i aḥsen

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Her ki bu neşri okuyup seyr ide
 Umaram ki bir du'â-yı ḥayr ide

⁶ Ali Haydar Bayat, a.g.e., s. 528.

Rahmet-i Hâk irişe ol şâlihe

Neşr idene okuya bir Fâtîha

Buradan hareketle Muhammed b. İbrahim'in hem bir yazar hem de şair olduğu sonucunu çıkarabilmek mümkündür. Ancak şairliği ile ilgili elimizdeki kaynaklarda hiçbir bilgi mevcut değildir.

Muhammed b. İbrahim "kissa-i zîbâ" ve "hikâye-i bî-hemtâ" diye tarif ettiği Yûsuf kıssası ile ilgili olarak Arap belagat sahiplerinin, İran fasihlerinin ve belagete sahip kalemlerin tüm ilim ve fen çeşitlerini kapsayan, farklı, güzel, insanı aciz bırakan eserler verdiklerini söyler. Mevlana İbn-i Kemal Paşa, Hamdi, Yahya ve Çâkerî'nin de Türkçe eşsiz birer eser verdiğini, ancak bunların nazm olduğundan, nesr olarak yazılanların ise yetersiz olduğundan bahseder. Bu nedenle kendisinin Türkçe bir eser vermek istediğini, ancak Türkçenin estetik, belagat ve fesahattan uzak olduğunu kemal erbabının nefret ettiğini ve hatalarla dolu olduğunu anlatır. Ancak Türkçenin tüm bu olumsuz yanlarına rağmen öyle bir eser meydana getireyim ki halk ve havas ehli yanında makbul bir eser olsun der: "nazm u neşre a'lem olan büleğâ-yı 'Arab ve fûşahâ-yı 'Acem ve büleğâ-yı aşhâb-ı kalem envâ'-ı fûnûnı müştemil tavır-ı 'acîb risâleler taşnîf ve tarz-ı garîb üzre sih'r u i'câza qarîb maqâleler te'lîf idüp gerçi fûnûn-ı belâgat ve fûsûn-ı feşâhat üzre mü'ellefâta gâyet ü muşannefâta nihâyet yokdur. Bâ-ħuşûş Mevlânâ İbn-i Kemâl Pâşâ ve Ĥamdî ve Yaħyâ ve Çâkerî rahîmehumu'llâhu te'âlâ her biri Türkî 'ibâretle birer risâle-i dil-pezîr ve maqâle-i lâ-nazîr nazm idüp bî-ħadd me'ânî-i bedî'a ilhâk ve bî-'add şanâyî-i 'acîbe ilşâk itmîşlerdür ki kemâl-i belâgat ve isti'ârâtınuñ ĥallinde 'uķûl müzmaħil olur. Ammâ neşr üzre olan Türkî nüşhalarda bu ĥaķîr anı dürüst bulmaduğıma binâ'en ilhâm-ı Rabbânî ve işâret-i Subĥânî ile dil dâ'î ve cânım sâ'î oldı ki ol ĥikâyet-i bâ-dirâyeti Türkî 'ibâretle neşr idem. Gerçi elfâz-ı Türkî-'ibâret melâĥat ve zarâfetden dür ve belâgat u feşâhatden mehcürdür ve erbâb-ı kemâl katında menfûr u pür-ķuşûrdur. Ve bu bende-i efkende bu fende ķalîlü'l-bizâ'a ve zelîl-i bî-istiĥâ'ayam ve mişâl-i ĥâme-i şikeste-zebân ve mânend-i devât beste-deĥânam. 'Ayândur ki piyâde-i bî-pervâ her ne deñlü ziyâde-pÿyân olsa fâris-i meydân ile hem-'ınan ve tÿĥî-i gÿyâ ne ķadar faşîĥü'l-lisân ise bü'l-fevâris meydân ile hem-beyân olımaz. Ĥuşûşan siyâķat-ı 'ibâretde ve ĥurûf-ı isti'âretde ķişi ne deñlü zÿ-fûnûn olsa zurefâ-yı zamân ve 'urefâ-yı cihân ĥarf atup ĥa'n u levme sebeb olur. Pes bu bende-i za'îf nice risâle tesvîd ve ne gÿne maqâle temĥîd idem ki memdÿĥ-ı cÿmle-i enâm ve maķbÿl-i ĥaş u 'âm ola."

Muhammed b. İbrahim, “tarz-ı müceddede hizmet” diye nitelediği Yûsuf u Züleyhâ eserini inceleyenlerden ve dinleyenlerden beklentisinin, yazı kaleminden kaynaklanan hataları afv kalemi ile ıslah etmeleri, aybını lutf ile kapatmaları ve keremle mazur tutmaları olduğunu söyler. Ardından eserin adını ve yazılış tarihini verdikten sonra, bu kıssayı dinleyenlerin sonsuza kadar mutlu ve mesut olmaları için dua eder: “Ve bu nüshaya nâzır ve istimâ'ına hâzır olan ihvân-ı keremden mütevaqqı' ve yârân-ı pür-himemden mütezarrı'dur ki el'âf-ı kerîme ve a'tâf-ı 'amîmelerin mebzûl buyurup bu 'abd-i muhtâci ve marîz-i bî-'ilâci du'â-i hayırla yâd ve rûh-ı revânüm şâd buyurup sehevât-ı kalem birle vâkı' olan ha'tâsın kalem-i 'afv ile ıslâh idüp 'aybını zeyl-i lutf ile mestür ve neyl-i keremle ma'zûr dutalar ve bu risâlenün nâmı ve târîhî 994 Ahsen-i Kaşas-ı Şerîfe olup ümîzdür ki muhibb u muhiqlerün nihâdı bu kışşanuñ semâ'ıyla ilâ-âhîri'd-devrân mesrûr u handân ola innehu veliyyü't-tevfîk.”

Bu duadan sonra asıl konuya giriş yapan yazar eserinin sonunda ise bu eseri tamamlamak için Allah'a gece gündüz dua ettiğini söylemektedir. Sonunda dua okuyup hedefine ulaştığını ve eseri bitirerek maksuduna erdiğini ifade eder ve bu eseri okuyanlardan kendisini anmaları ve bir Fatiha okumaları için dua eder: “Ve bi'l-cümle Hudâ-yı bî-hem-tâdan bi's-şubh u ve'l-mesâ du'â ve temennâ iderdüm ki bu risâlenün itmâmın müyesser ve ihtitâmın muqarrer ideydi. Şükr-i lâ-yuhşâ ve sipâs-ı bilâ-intihâ ol Hayy u Kayyüm tevânâ hazretine ki niyyet-i nihâdum ve emniyyet-i mâ-fi'l-fuâdum muktezâsınca dergâh-ı mu'allâsında tîr-i du'â hedef-i icâbetine yetdi ve murğ-ı recâ evc-i rağbete irdi ki Ahsen-i Kaşas-ı Şerîf'e 994 âhîr olduğı rûz-ı pîrûzı gözlerüm gördi. Fi'l-cümle bu dil-i gam-dîde maqşûdına irdi. İhvân-ı bâ-keremden mütevaqqı' ve yârân-ı pür-himmetden mutazarrı'dür ki bu 'abd-i muhtâci ve marîz-i bî-'ilâci du'â-yı hayırdan ferâmüş itmeyüp te'lîfe mu'tâla'a kılduqlarınca vech-i ahsen birle nâmumu yâd ve rûh-ı revânüm şâd kıllalar.

NAZM

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Her ki bu negri okuyup seyr ide

Umaram ki bir du'â-yı hayr ide

Rahmet-i Hâk irişe ol şâlihe

Neşr idene okuya bir Fâtiha”

Muhammed b. İbrahim'i üslûbu oturmuş, güçlü bir yazar olarak değerlendirmek gerekir. Eserinde kullandığı dil, kendisinin sebab-i telif kısmında da belirttiği üzere halkın ve aydın kesimin anlayacağı bir yapıdadır. Anlamayı zorlaştıran, zincirleme isim tamlamalarını kullanmaktan kaçınmıştır. Her ne kadar yazar o devirdeki umûmî geleneğe uyarak Türkçeyi belagat ve fesahatten uzak bir dil olarak tanımlasa da eserinde Türkçeye tam hâkim olduğu, hikâyenin akıcılığından ve düşüncelerini aktarırken kullandığı ifadelerdeki kelime hazinesinin zenginliğinden anlaşılabilir. Döneminin dil ve edebiyat anlayışına uygun olarak, eserinde secilere sıkça yer vermiştir. Hikâye anlatmadaki üslûbu akıcı, sürükleyici ve oldukça canlıdır.

c. Eseri

Muhammed b. İbrahim'in elimizde mevcut tek eseri Yûsuf u Züleyhâ'sıdır. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*'nde matbu nüshaya dayanarak Yûsuf u Züleyhâ ile birlikte üç eserinin olduğundan bahsetmektedir.⁷ Bursalı Mehmet Tahir'in atf yaptığı kısım matbu nüshada, "üç sûre nakl eyledüm (sûre-i evvel Hüd) (sûre-i vasa't Yûsuf) (sûre-i şâlis Ra'd'dur)" şeklinde geçmektedir. Bu bilgidен hareketle müellifin üç eserinin olduğu bilgisini vermektedir. Ancak bu ifade elimizde mevcut sekiz yazma nüshada geçmemektedir. Var olduğu söylenen bu eserlerle ilgili katalog taraması da yapılmış ancak herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Müellif kendi eserini "Hâzâ Kitâbu Yûsuf u Züleyhâ be-Nâm-ı Ahsen-i Kaşâş-ı Şerîfe" olarak nitelemesine rağmen Bursalı Mehmet Tahir eseri Yûsuf Sûresi tefsiri olarak nitelemektedir. İhtiyatlı yaklaşmakla birlikte incelemesini yaptığımız eserden hareketle bu bilgilerin doğru olmadığını düşünüyoruz. Bu nedenle Muhammed b. İbrahim'in şimdilik bilinen tek eserinin Yûsuf u Züleyhâ olduğu sonucuna ulaşıyoruz.

Muhammed b. İbrahim'in eseri Yûsuf u Züleyhâ; Medh-i Resûl, Dermeh-i Pâdişâh-ı Âlem-penâh ve Sebeb-i Te'lif ile 48 fasıldan oluşmaktadır. Eserde 197 adet manzume bulunmaktadır.

d. Nüshaları

Türkiye'deki kütüphanelerin ve yabancı ülke kütüphanelerinin kataloglarının araştırılması neticesinde eserin yedi yazma, bir adet de basma

⁷ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., c. I, s. 319.

nüşhasının olduğu tespit edilmiştir. Bu nüshalar, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 4178 ve 074 numaralarda, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi 424 ve 593 numaralarda, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 2149 ve 2316 numaralarda, Milli Kütüphane 2908 numarada ve Manisa İl Halk Kütüphanesi 1400 numarada kayıtlıdır.⁸

e. Eserinin Kaynakları

Eser çift kahramanlı bir aşk hikâyesidir. Tevrat, İncil ve Kur'ân'da yer almaktadır. Bu nedenle hikâyenin öncelikli kaynağı kutsal kitaplar, özellikle de Kur'ân-ı Kerîm'dir. Eserde kaynak olarak Kur'ân'ın Yûsuf sûresindeki ayetler kullanılmıştır. Hikâye anlatılırken konu ile ilgili ayetin tamamı veyahut bir kısmı metne dahil edilmiştir:

“Çü her dem muhtelifdür hüküm-i evkât
Dimişlerdür ki fi't-te'hîri âfât

Kâle kâ'ilün minhüm lâ tahtulü Yûsufe ve elkühu fî gayâbeti'l-cübbi yeltekîthü ba'zu's-seyyâratı in küntüm fâ'ilîn. Yehüdâ ki cümleden 'âkıl ü dâne idi.” örneğinde olduğu gibi.

Burada Yûsuf Sûresinin 10 âyeti tamamen iktibas edilmiştir.

Çün ol bedr-i kâmil Zuleyhâ'ya vâşıl ve murâdı hâşıl oldı. *Ekrimî meşvâhu* emrin Zuleyhâ gûş itmekle şevk-i hamrın nûş ve ol zevkle derûn-ı cândan cûş u hurûş itdi. Burada ise Yûsuf Sûresinin 21. âyetinden bir kısmı iktibas edilmiştir.

Muhammed b. İbrahim'in Kur'ân-ı Kerîm'en sonraki ikinci kaynağı ise hadislerdir.

“Ve şalavât-ı bî-hadd u teslîmât-ı lâ-yu'ad ol habîb-i ekrem ve resûl-i mufahham a'nî hâdî-i her güm-râh Muhammed Resûlü'llâh şalla'llâhu 'a.m.

⁸ Nüshaların özellikleri konusunda bkz. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Kataloğu Üniversite A-B Koleksiyonları*, Hazl.: Derya Örs, Kemal Tuzcu ve Muhammet Hekimoğlu, Ankara 2006, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları; *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Kataloğu (II/1) Mustafa Con AB Koleksiyonları* Hazl.: Derya Örs, Kemal Tuzcu ve Muhammet Hekimoğlu, Ankara 2008, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları; *Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu III: İslam Dini, Kur'ân Bilimleri, Tefsir*, Hazl.: Müjgan Cunbur, Altınay Sernikli ve Dursun Kaya, Ankara 1992, Milli Kütüphane Başkanlığı; *Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu VIII*, Hazl.: Dursun Kaya, Niyazi Ünver ve E. Selma Kutlu, Ankara 2005, Milli Kütüphane Başkanlığı; *Süleymaniye Kütüphanesi Türkçe Yazmalar İndeks Kataloğu*, [İstanbul]: [Süleymaniye Kütüphanesi] 1975; *Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez Koleksiyonu Yazmalar İndeks Kataloğu*, İstanbul 1991, Bedir Yayınevi; <https://www.yazmalar.gov.tr>.

üzerine olsun ki *şümme haleka'l-eşyâ'e min nürî* fehvâsınca rûh-ı şerîfin..." ifadesinde olduğu gibi yazar zaman zaman hadislerden yararlanmıştı.

Muhammed b. İbrahim eserini yazarken kimi yerde eser ve müellif ismi vermek yerine "Râvî eydür, Mervîdür ki, Râvî-i gülzâr-ı sühândan ve aḥvâl-i aḥbâr-ı kühendden mervîdür ki, Kışaş-ı sâlifeden rivâyet iden eydür, Ba'zı râvî eyitdi" gibi ifadelerle konuyu anlatmıştır. Ancak bu rivayetlerin hangi kaynaklardan olduğunu belirtmemiştir.

Muhammed b. İbrahim'in eserinde bazı râvilerin nakillerini de kullanmıştır:

"İbn-i 'Abbâs raḍiya'llâhu 'anh eydür Yûsuf'dan bu kelâm şâdir olduğda Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm hâzır olup eyitdi ferâmûş itme ol gün ki senden kaçd-ı mülâyemet şâdir oldı."

"İbni Cüreyh'den mervîdür ki Yûsuf qarındaşlarına şordı ki Yûsuf sizden ne aldı ki aña sâriḫ isnâdını lâyıḫ görürsiz eyitdiler ceddesinüñ zer-i ḫâlişden bir şanemin uğunlayın alup zîr-i zemînde defn itdi."

"Vehb ibn Münebbih'den mervîdür ki kaçan Yûsuf gömlegin Ya'ḫûb'a irsâl itmek diledi."

10

"Ḥasan-ı Başrî'den⁹ mervîdür ki Ya'ḫûb müdâm sözlerini pinhân tutup seksen yıl temâm firâḫ-ı Yûsuf'la maḫzûn ve gözlerinüñ yaşı ceyḫûn oldı ve ḡoñçe-i lâlevâr va'de-i nev-behâra intizâr çeküp ber-ḫarâr tırdı."

Muhammed b. İbrahim; Monlâ Câmî, Mevlânâ İbn-i Kemâl Pâşâ, Hamdî, Yahyâ ve Çâkerî'nin eserlerini okumuştur. Bunları kaynak olarak almış, bu eserlerden etkilenmiştir. Ancak bu eserlerin nazm olduğunu, nesr olan eserlerin ise yetersiz olduğunu belirtmiştir: "Mevlânâ İbn-i Kemâl Pâşâ ve Ḥamdî ve Yahyâ ve Çâkerî raḫimehumu'llâhu te'âlâ her biri Türkî 'ibâretle birer risâle-i dil-pezîr ve maḫâle-i lâ-naẓîr nazm idüp bî-ḫadd me'ânî-i bed'â ilḫâḫ ve bî-'add şanâyi'-i 'acîbe ilşâḫ itmişlerdür ki kemâl-i belâḡat ve isti'ârâtınüñ ḫallinde 'uḫûl müzmaḫil olur ammâ neşr üzre olan Türkî nüşhalarda bu ḫaḫîr anı dürüst bulmaduḡuma binâ'en."

Ancak eserine temel olarak Hamdî'nin mesnevîsini örnek almış ve Hamdî'nin üslûbunu benimsemiştir: "Mevlânâ Ḥamdî raḫimehu'llâh işrince

⁹ Hasan Basrî, asıl adı Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728)'dir. Basralı meşhur tâbiî, alim ve zâhittir. Geniş bilgi için bkz., Süleyman Uludağ, "Hasan-ı Basrî", *TDVİA*, C. 16, İstanbul, 1997, s. 291-293; Musa Eroğlu, *el-Hasenu'l-Basrî'nin Arap Dilindeki Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, s. 19-33.

gidüp te'lîfleri olan kitābuñ elfāz-ı dürer-bārın vesîle idüp 'alā-vechî'l-ihtîşâr encāmına iqdām ve itmāmına ihtimām olındı."

Yine Monlâ Câmî'nin eserini incelemiş ve onun eserinde geçen bir konuyu kendi eserine dâhil etmiştir. Bu durumu şu şekilde ifade etmiştir. "Bu Faşl Hâzret-i Monlâ Câmî Tahrîr İtdügi Üzre Diyâr-ı Mış'da Hâzret-i Yûsuf'ı Temâşâ İtdügidür".

f. Eserin İçeriği

Muhammed b. İbrahim'in *Yûsuf u Züleyhâ'sı* Allah'a övgü ile başlar. Burada insanın yaratılışı ve Allah'ın kudreti anlatılır: "Meḥāmid-i firāvān u medāyih-i bî-pāyān ol Kādir [u] Subḥān ve Nāşır u Müste'ān üzerine olsun ki vücūd-ı insānı bir avuc türāb ve bir kaṭre āb iken *leḳad ḥaleḳna'l-insāne fī aḥseni taḳvīm* ta'zîmiyle mevcūd kılup şadef-i erḥām-ı kaffe-i enāmda *hüvel'lezî yuşavviruküm fi'l-erḥāmi keyfe yeşā'* muḳtezāsınca ḳudret eliyle taşvîr u ḥikmet kalemîyle tahrîr idüp subḥānehu te'ālā şānuhu ve *leḳad kerremnā benî ādeme* hızānesinden başına tāk-ı kerāmet ve ḳāmetine ḥil'at-i istikāmet geydürüp serîr-i 'izzetde ervāḥ-ı ḳudse serdār ve mesned-i rif'atde eşbāh-ı ünse şehryār itdi."

[fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün]

Ey kemāl-i şun'uña eşkāl-i 'ālem 'ayn-ı dāl

Haṭṭ-ı dest-i ḳudretüñden naḳş-ı ādem bir mişāl

Kā'ināt aḥvālını ser-tā-ḳadem 'ilmüñ muḥiṭ

İde mi bu bir avuc ṭopraḳ saña 'arz-ı kemāl"

Sonra eserde Hz Muhammed'in övüldüğü kısım gelmektedir. Hz. Muhammed'in nuruyla yeryüzünün aydınlandığı, Kur'an ile de Müslümanların yüce makamlara ulaştırıldığı anlatılır: "Ve şalavāt-ı bî-ḥadd u teslīmāt-ı lā-yu'ad ol ḥabîb-i ekrem ve resül-i mufahḥam a'nî hādî-i her güm-rāh Muhammed Resülü'llāh şalla'llāhu 'a.m. üzerine olsun ki *şümme ḥaleḳa'l-eşyā'e min nūrī* feḥvāsınca rūḥ-ı şerîfin ve nūr-ı laṭîfin cemî'i-ḥaḳāyık-ı ekvāna maşdar ve ol nūr-ı pür-sürürla zemîn ü zamānı münevver kılup ḳā'il-i nazm-ı Ḳur'ān-ı mu'ciz-nizām olmaḳla cümle-i ehl-i İslām'ı ḥazîz-i tedennüsden evc-i teḳaddüse çıḳardı.

MEDH-İ RESŪL

[fā'īlātün/fā'īlātün/fā'īlün]

Ey çerāğ-ı hāne-i İslām [u] dīn

Melce'ü'l-āfākı hātmü'l-mürselīn

Nūr-ı zātuñdan münevver mihr ü māh

Hāk-i pāyüñden mürettebdür zemīn

Hüsn-i Yūsuf hūb-ısa zāhirde ger

Hüsn-i ma'nī sende hātm oldı hemīn

Vaşf-ı hūlkuñ kim senüñ Qur'an ola

Niçe vaşf ider bu hālk 'ayne'l-yaķīn"

Bundan sonra İslam'ın peygamberden hemen sonra gelen dört halifesi Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'ye övgüler yer almaktadır: "Ve selām-ı maḥmidet u ta'zīm-i midḥat 'alā āl ü evlād-ı güzīn ve bāķi-i aḥḥāb u tābi'īn ḥuḣuḣan cümle-i aḥḥābuñ efdāli Ebū Bekr ü 'Ömer ü 'Oḣmān u 'Alī ki her biri şırāḥ-ı müstaķīme mühtedī ve gürüh-ı evliyāya muķtedīdür rıdvanu'llāhi te'alā 'aleyhim ecma'īn"

12

Daha sonra ise dönemin padişahı III. Murad'a övgü ve dua bulunmaktadır. Allah'ın, padişahı insanlara rahmet olarak yarattığını söyler: "Ve devām-ı devlet-i pādīḣāh-ı zamān zıllu'llāhi fi'd-devrān nāşır-ı'l-'adl ve'l-iḥsān bāşiḣu'l-emni ve'l-emān sulḣān-ı selāḣīn-i cihān güzīde-i Āl-i 'Oḣmān nişāne-i *inna'llāhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-iḥsān* burhān-ı ḥavāķīn-i devrān es-sulḣān ibnū's-sulḣān Sulḣān Murād Hān ibnū's-Sulḣān Selīm Hān ki silsile-i 'Oḣmāniyāndan on ikinci sulḣān-ı 'adālet-niḣāndur edāma'llāhu salḣanatahu ve 'ammera bi'l-'adli memleketehü İllāhī sālḣā'-i bisyār vücūd-ı şerīf-rā pāyendedār bi-ḥāķķı Muḥammed ve ālihi'l-aḣyār.

DER-MEDH-İ PĀDİŞĀH-I 'ĀLEM-PENĀH

[fā'īlātün/fā'īlātün/fā'īlātün/fā'īlün]

Ey penāh-ı mülk ü devlet nāşır-ı şer'-i mübīn

Şehryār-ı rub'-ı meskūn ḥusrev-i rüy-ı zemīn

Bulsa devrānuñda revnaķ ḥāñ mı şer'-i Muḣḣafā

Zātuñı rahmet yaratdı hālkā Rabbü'l-'ālemīn

Sābit olduķca zemīn devr itdügince āsmān

Ola ḥāpuñ şehryār-ı devlet ü sulḣān-ı dīn"

Bu kısımlardan sonra ise eserin yazılış sebebini anlatan kısım gelmektedir. Muhammed b. İbrahim bu bölümde, bugüne kadar birçok Yûsuf u Züleyhâ hikâyesinin yazıldığını, bu kıssaların Arap ve Fars diliyle kaleme alındığını, bu eserlerin belagat ve fesahat açısından eşsiz olduğunu, bununla birlikte İbn-i Kemal Pâşâ, Hamdî, Yahyâ ve Çâkerî'nin de Türkçe olarak eser verdiklerini söyler. Ancak bu durumu kendisinin tasvip etmediğini, dürüst bulmadığını söyledikten sonra Türkçe mensur bir Yûsuf u Züleyhâ yazmaya karar verdiğini anlatır. Ancak Türkçenin zarafet, belagat ve fesahatten uzak bir dil olması sebebiyle bunu yapmanın kolay olmadığını söyler. Kendisinin ne kadar fasih bir lisanla yazsa bile yine de Farsça kadar olamayacağını, eleştiriye uğrayacağını izah eder. Ancak bu duruma rağmen her ağaçta bir meyve, her meyvede bir renk ve koku olduğu gibi, her şerbette bir lezzet var düsturundan hareketle yeni başlayacaklar için yeni bir üslûpla eseri yazmaya karar verdiğini ifade eder. Bunu yaparken de Hamdî'nin üslûp ve yöntemini takip edeceğini ilan eder. Bütün bunlara rağmen hata yapması durumunda bunun olgunlukla karşılanarak hatalarının mazur görülmesi gerektiğini belirttiğinden sonra dua ederek sebeb-i telif kısmını sonlandırır.

Muhammed b. İbrahim sebeb-i telif kısmından sonra Yûsuf sûresinin nüzul sebeplerini sıralar. Burada tefsirlerden alıntılacağı sekiz nüzul sebebini izah eder. Bu izahlardan sonra Āğâz-ı Kışsa-i Yûsuf u Züleyhâ başlığı ile hikâyeye giriş yapar.

Müellif kıssayı Medh-i Resûl, Der-Medh-i Pâdişâh-ı 'Âlem-Penâh, Emmâ Ba'd Bu Faşl Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb Beyânındadır ki Zikr Olinur, Faşl, Āğâz-ı Kışsa-i Yûsuf u Züleyhâ bölümlerinden sonra 46 fasıl halinde kaleme almıştır. Bu fasıllar şöyledir:

S.NO	KONU BAŞLIĞI
1	MEDH-İ RESÛL
2	DER-MEDH-İ PÂDİŞÂH-I 'ÂLEM-PENÂH
3	EMMÂ BA'D BU FAŞL SEBEB-İ TE'LİF-İ KİTÂB BEYÂNUNDADUR Kİ ZİKR OLINUR
4	FAŞL

5	ĀĠĀZ-I KİŞŞA-İ YŪSUF U ZŪLEYĤĀ
6	BU FAŞL YA'KŪB'UŃ İŞ'DEN HAZERİ VE ŞĀM TARAFINA SEFERİ BEYĀNINDADUR
7	BU FAŞL ĀLEM-İ MİŞĀLDE HAZRET-İ ĀDEM YŪSUF'I MŪŞĀHEDEDE DU'Ā İTDÜGİDÜR
8	BU FAŞL HAZRET-İ YA'KŪB'UN ĀLEYHİ'S-SELĀM ŞĀM'DAN KEN'ĀN'A ĀVDET VE YOLDA İŞ'LE VUŞLAT İTDÜGİDÜR
9	BU FAŞL İBN-İ YĀMİN'UŃ VİLĀDETİ VE RĀHİL'UŃ RİĤLETİ BEYĀNINDADUR
10	BU FAŞL HAZRET-İ YA'KŪB'UŃ ĀLEYHİ'S-SELĀM YŪSUF'LA ŪLFETİ VE KEŞRET-İ MAĤABBETİ SEBEB-İ FİTNE OLDUGİDUR
11	BU FAŞL BĀİŞ-İ ĀDĀVET-İ İĤVĀN-I ĀŞĀ' BĀĠ-I CİNĀN-I ĀTĀ' KĀZİYYŪ'L-HĀCĀT OLDUGİDUR
12	BU FAŞL RŪ'YĀDA ŞEMS Ū KAMER VE ON BİR AĤTER CŪD-I VEDŪD İLE VŪCŪD-I YŪSUF ĀLEYHİ'S-SELĀM'A SŪCŪD İTDÜKLERİDÜR
13	BU FAŞL İĤVET-İ YŪSUF ĀLEYHİ'S-SELĀM BİRBİRİYLE MEŞVERET İTDÜGİDÜR
14	BU FAŞL İĤVET-İ YŪSUF'A ĀLEYHİ'S-SELĀM MAZARRATI MAŞLAĤAT GÖRŪP SEYR İÇÜN PEDERLERİNDEN TALEB-İ İCĀZETLERİDÜR
15	BU FAŞL HAZRET-İ YA'KŪB'UŃ SEYR-İ YŪSUF'A ĀDEM-İ RİZĀSİDUR
16	BU FAŞL YA'KŪB'UŃ ĀLEYHİ'S-SELĀM EVLĀDİ YŪZ BULMAYICAĤ DŪBDŪZ YŪSUF ĀLEYHİ'S-SELĀM YŪZ TŪTUP BAHĀNE-İ SEYR İLE İDLĀL İTDÜKLERİDÜR
17	BU FAŞL YA'KŪB ĀLEYHİ'S-SELĀM NĀ-ÇĀR İCĀZETİ İĤTİYĀR VE NAŞİĤAT DŪRLERİN İŞĀR İTDÜGİDÜR
18	BU FAŞL YŪSUF İĤVĀN İLE SEYRĀNE REVĀNE OLUP ŞĀNLARINA REVĀNE İSE ZŪHŪR VE YOLDA YŪSUF'I PŪR-FŪTŪR İTDÜKLERİDÜR HAZRET-İ ALLĀH ĤAYIRLAR VİRE KULLARINA
19	BU FAŞL İĤVĀN-I YEHŪDĀ'NUŃ ĤİMĀYETİN İZ'ĀN İTMEKLE TECĀVŪZDEN İBĀ İTMİŞLER İKEN İBLİS ANLARA İĠVĀ VE ŞERRİ İLĤĀ İTDÜGİDÜR

20	BU FAŞL İHVÂN-I BED-HÂH OL MÂH-I BÎ-GÜNÂH ÇÂHA ATDIKLARIDUR KÎ ZİKR OLINUR
21	BU FAŞL 'AVN-I MU'İN İLE CEBRÂ'İL-İ EMİN ÇÂH İÇRE YÛSUF'A HEM-NİŞİN OLDUĞIDUR
22	BU FAŞL ÇÂH-I YÛSUF'I ŞEDDÂD BÛNYÂD VE 'ÂDÎ'LERDEN BİR 'ÂBİD ÂNİ 'İBÂDETLERİ ÂBÂD İTDÜĞİDÜR
23	BU FAŞL İHVÂN DEHÂN-I ÇÂHDAN 'İTÂB VE YÛSUF ANLARA CEVÂB-I BÂ-ŞAVÂB VİRDÜĞİDÜR
24	BU FAŞL EVLÂD-I YA'KÛB HÛN RENGİNLE YÛSUF'UŇ GÖMLEĞİN HAZRET-İ PİR HUZÛRINA GETÛRDÜKLERİDÜR
25	BU FAŞL İHVET-İ YÛSUF PEDERLERİNE KİZBE CÛR'ET İTDÜKLERİDÜR
26	BU FAŞL EVLÂD-I YA'KÛB PİR-İ MERGÛB KATINDA MAĞLÛB EV ÂŞÛB-I MAHCÛB OLDUKLARIDUR
27	BU FAŞL YA'KÛB YÛSUF'UŇ HÂLİN SU'ÂL YEMİN İTMİŞİKEN RÛ'YÂDA CİBRİL-İ EMİN İCÂRET RABBÛ'L-'ÂLEMİN GETÛRDİĞİDÜR
28	BU FAŞL İSRÂ'İL HAYÂT-I YÛSUF'I CEBRÂ'İL'DEN SU'ÂL İTDÜKDE TARAFA İTÂB HÛDÂ'DAN MAZHAR-I 'İTÂB OLDUĞIDUR
29	BU FAŞL EVLÂD-I YA'KÛB BİR KURD TUTUP GETÛRDÜKLERİDÜR
30	BU FAŞL YEHÛDÂ'NUŇ YÛSUF'A ÂŞÂR-I MERHAMETİ VE İHVÂNA NAŞİHATİDUR
31	BU FAŞL PEND-İ YEHÛDÂ İLE İHVÂN PEŞİMÂN OLMİŞİKEN İĞVÂ-YI ŞEYTÂNLA HALLERİ PERİŞÂN OLDUĞIDUR
32	BU FAŞL MÂLİK YÛSUF'I ÇÂHDAN ÇIKARUP KARINDAŞLARINDAN İŞTERÂ İTDÜĞİDÜR
33	BU FAŞL İHVÂN-I YÛSUF'UŇ BAHÂSINI MÂLİK'DEN ALUP KAVL İTDÜKLERİDÜR
34	BU FAŞL YÛSUF İHVÂNIYLA VEDÂ' İDÛP KÂRBÂNLA MIŞR'A REVÂN OLDUĞIDUR
35	BU FAŞL YÛSUF ANASI RÂHİL KÂBRİNE VÂŞİL OLDUĞIDUR
36	BU FAŞL KÂRBÂN MIŞR'A REVÂN OLUP NÂBLUS ŞEHRİNE GELDİKLERİDÜR

37	BU FAŞL KÂRBÂN ŞEHR-İ BİYÂN VE ŞOÑRA ‘AŞKALÂN’A GELDİKLERİDÜR AHÂLİ-İ ‘AŞKALÂN CEMÂL-İ YÛSUF’A HAYRÂN OLDUĞLARIDUR
38	BU FAŞL KÂRBÂN-I ŞEHR-İ ‘ARİŞ’E NÂ’İL VE MENZİLLERİ KENÂR-I NİL OLDUĞIDUR
39	BU FAŞL MIŞR’UÑ A‘YÂNI VAŞF-I MÂH-I KEN‘ÂN’I İZ‘ÂN VE CEMÂLİ SEYRİNE REVÂN OLDUĞLARIDUR
40	BU FAŞL YÛSUF’UÑ HÛSNİNÜN NÛRİ LÂMİ‘ VE CÛMLE ‘ÂLEME ŞÂYİ‘ OLDUĞIDUR
41	İBTİDÂ-İ ‘IŞK-I ZÛLEYHÂ RADİYA’LLÂHU ‘ANHÂ
42	BU FAŞL DÂYE ZÛLEYHÂ GÛŞINA NAŞİHAT DÛRLERİN AŞUP ZÛLEYHÂ’NUÑ HİTÂBINA CEVÂB VİRDİĞIDÜR
43	BU FAŞL TAYMÛS’UÑ ZÛLEYHÂ’YA NAŞİHATİ VE ÂHİR-İ CÛNÛNLA TÖHMETİDÜR
44	BU FAŞL NEVBET-İ ŞÂNİYEDE ZÛLEYHÂ ‘ÂLEM-İ MA‘NÂDA CEMÂL-İ YÛSUF’I MÛŞÂHEDE İTDÜĞİDÜR
45	BU FAŞL ZÛLEYHÂ RÛ’YÂ GÖRÛP YÛSUF ANÂ MIŞR’I İLKÂ İTDÜĞİDÜR
46	BU FAŞL ZÛLEYHÂ HÛLK-I ‘AZİM İLE MEŞHÛR HEFT-İKLİM OLMAĞIN YİDİ ŞÂHDAN RESÛL GELÛP TALEB-İ İCÂB U KABÛL İTDÜKLERİDÜR
47	BU FAŞL ŞÂH-I MAĞRİB ‘AZİZ-İ MIŞR’A KÂŞİDLA NÂME GÖNDERDÜĞİDÜR
48	BU FAŞL MIŞR’DAN RESÛL ‘AVDET VE ŞİTÂBLA ZÛLEYHÂ MIŞR’A ‘AZİMET İTDÜĞİDÜR
49	BU FAŞL ‘AZİZ-İ MIŞR KUDÛM-I ZÛLEYHÂ’YA MUṬṬALİ‘ OLDUĞIDUR VE ZÛLEYHÂ ANI GÖRÛP ÂH U VÂH İTDÜĞİDÜR
50	BU FAŞL ZÛLEYHÂ FİRKAT BERESİNE ŞABR İDÛP RÂH-I MAKŞÛDA YÛZ ṬUTDUĞIDUR
51	BU FAŞL HÂZRET-İ MONLÂ CÂMİ TAHRİR İTDÜĞİ ÜZRE DİYÂR-I MIŞR’DA HÂZRET-İ YÛSUF’I TEMÂŞÂ İTDÜĞİDÜR

Muhammed b. İbrahim, Yûsuf u Züleyhâ kıssasını anlatırken eserinde 197 adet manzûme kullanmıştır. Bu manzûmeler genelde hikâyenin

bölümlerini ayıran başlıklardan sonra, başlıklardan önce ve bölüm sonlarında ayetlerden hemen önce yer almıştır. Manzûmelerin 56'sı Kemalpaşa-zâde'ye, 49'u Yahyâ Bey'e, 14'ü Hamdî'ye, 3'ü Fuzûlî'ye, 3'ü Lâmiî'ye aittir. Geriye kalan 72 manzûmeden kesin olarak tespit edilebilen ikisi Muhammed b. İbrahim'e aittir. Ancak diğer 70 manzûmenin hangi şaire ait olduğu tespit edilememiştir. Tespit edilen iki şiirden ve konunun akışından hareketle bu şiirlerin de Muhammed b. İbrahim'e ait olması muhtemeldir.

Eski Türk Edebiyatı'nda çoğunlukla manzum eserler ön planda olduğundan manzum Yûsuf u Züleyhâ'lar daha çok tanınmış ve yayılmıştır. Haliyle yapılan ilmî çalışmalar da bu yönde olmuştur. Halbuki Eski Türk Edebiyatı'nda yazılmış mensur Yûsuf u Züleyhâ hikayeleri de bulunmaktadır. Bunlar, bazıları üzerinde münferit ilmî çalışmalar olsa da, toplu bir şekilde değerlendirilmemiştir.

Şimdilik tespit edilebilen tek eseri olan Muhammed b. İbrahim'in, ortaya çıkması muhtemel yeni bilgilerle, hem hayatının bilinmeyen tarafları ve eserleri aydınlanacak hem de bu bilgiler neticesinde edebiyat alanındaki asıl yerini alması sağlanmış olacaktır.

Sonuç

Muhammed b. İbrahim ve eseri hakkında ilk defa geniş ve ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Bu çalışma ile müellifin bazı kaynaklarda Mehmed olarak geçen isminin yazma nüshalardan hareketle Muhammed olduğu tespit edilmiştir. Eserdeki bazı ipuçlarından hareketle müellifin 1550'li yıllarda doğduğu ve eseri Yûsuf u Züleyhâ'yı 1586'da tamamlamasından hareketle onun bu tarihten sonra vefat ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızın sonunda Muhammed b. İbrahim'in Yûsuf u Züleyhâ'sının toplam 8 el yazması nüshasının olduğu tespit edilmiştir.

Muhammed b. İbrahim eserini yazarken, Hamdî ve Kemalpaşa-zâde'nin yöntemini kullanmakla beraber tamamen onlara bağlı kalmamıştır. Eserini kaleme alırken manzum hikâyelerdeki rivayetleri esas almış, ancak nesrin verdiği ifade rahatlığı ile hikâyesini daha geniş bir şekilde kelimelere dökmüştür. Bazı durumlarda Hamdî'nin şiirde kullandığı kelimeleri bire bir alarak cümleleştirmiştir. Metin içerisinde deyim, atasözü ve darb-ı meselleri çok yerinde kullanarak anlatımı zenginleştirmiştir.

Yûsuf u Züleyhâ Arapça, Farsça ve Türkçe cümlelerle örülü ve şiirsellikte dolu bir eserdir. Muhammed b. İbrahim âhengi, akıcılığı ve hareketi sağlamak amacıyla seci'lerden faydalanmakla yetinmemiş, edebî sanatların birçoğunu kullanarak özgün bir üslûp oluşturmuştur. Türkçeyi yermesine rağmen eserinde Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinin imkanlarını kullanmaktan geri durmamıştır. Arapça ve Farsça sözcükleri kullanmada gösterdiği mahareti Türkçede de göstermiştir. Eserde seciler ve simetrik cümleler çoğunluktadır. Cümleler anlaşılır, üslubu akıcı ve coşkundur.

Şimdilik tespit edilebilen tek eseri olan Muhammed b. İbrahim'in, ortaya çıkması muhtemel yeni bilgilerle, hem hayatının bilinmeyen tarafları ve eserleri aydınlanacak hem de bu bilgiler neticesinde edebiyat alanındaki asıl yerini alması sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

- Akbıyık, Ali, *Abdullah b. Abbâs Hayatı ve Şahsiyeti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 4-56.
- Bayat, Ali Haydar, "Ahî Çelebi, Mehmed", *TDVİA*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 528.
- Bilmen, Ömer Nasuhî, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirîn)*, Bilmen Yayınevi, Ankara, 1960, s. II/502.
- Cunbur, Müjgan - Sernikli, Altınay - Kaya, Dursun (Hazl.), *Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu III: İslam Dini, Kur'ân Bilimleri, Tefsir*, Ankara 1992, Milli Kütüphane Başkanlığı.
- Çakan, İ. Lütü - Eroğlu, Muhammed, "Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib", *TDVİA*, İstanbul, 1988, C. 1, İstanbul 1988, s. 76-79.
- Çarşılı, İsmail Hakkı Uzun, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Derslere Dair", *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 39-43.
- Demir, Mahmut – Özafşar, Mehmet Emin, "Vehb b. Münebbih", *TDVİA*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 608-610.

- Dolu, Halide, "Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshalar", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. IV, Mayıs 1952, s. 419-445.
- Dursun Kaya, Niyazi Ünver ve E. Selma Kutlu (Hazl.), *Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu VIII.*, Ankara 2005, Milli Kütüphane Başkanlığı.
- Eroğlu, Musa, *el-Hasenu'l-Basrî'nin Arap Dilindeki Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, s. 19-33.
- Ortaylı, İlber, "Galata", *TDVİA*, C. 13, İstanbul, 1996, s. 303-307.
- Örs, Derya – Tuzcu, Kemal – Hekimoğlu, Muhammet (Hazl.), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Kataloğu Üniversite A-B Koleksiyonları*, Ankara 2006, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örs, Derya – Tuzcu, Kemal – Hekimoğlu, Muhammet (Hazl.), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Kataloğu (II/1) Mustafa Con AB Koleksiyonları*, Ankara 2008, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Pala, İskender, "Hâkânî, Mehmed Bey", <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3904>, Erişim tarihi: 07.02.2015.
- Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez Koleksiyonu Yazmalar İndeks Kataloğu, İstanbul 1991, Bedir Yayınevi.
- Süleymaniye Kütüphanesi Türkçe Yazmalar İndeks Kataloğu. [İstanbul]: [Süleymaniye Kütüphanesi] 1975.
- Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmânlı Müellifleri*, 3 c., Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333-1342.
- Turan, Şerafettin, "Silâhdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, C. 37, s. 191-193.
- Uludağ, Süleyman, "Hasan-ı Basrî", *TDVİA*, C. 16, İstanbul, 1997, s. 291-293.
- Uzun, Mustafa, "Hâkânî Mehmed Bey", *TDVİA*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 166-168.

Ünal, Saliha, *Hemmâm b. Münebbih ve Vehb b. Münebbih'in Hadis İlmindeki Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, s.17-29.

www.isam.org.tr

www.kultur.gov.tr

www.mkutup.gov.tr

www.tdk.gov.tr

www.turkishstudies.net

www.turkoloji.cu.edu.tr

www.yok.gov.tr